

UN RELIEF ÎN MARMORĂ AL ZEULUI CAVALER DIN MANGALIA (VECHIUL CALLATIS)

În rândurile de mai jos, publicăm un monument al zeului cavaler, zis și zeul călăreț, herosul trac sau cavalerul trac, descoperit în Mangalia, vechiul Callatis. Vezi fotocopia (fig. 1) și desenul făcut de d-l P. Polonic (fig. 2).

Pentru interpretarea și clasificarea acestui monument, avem, pe lângă alte lucrări, publicația importantă a savantului bulgar Gawril I. Kazarow, *Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien. Tafelband und Textband*, 1938, Budapesta, precum și articolul K. Škorpil, despre monumentele antice cu figura cavalerului trac din Muzeul din Varna, publicat în *Buletinul Institutului arheologic bulgar*, XIII, 1939, p. 129 și urm.¹

Monumentul nostru este o placă ruptă în două bucăți, de marmoră albă și formă patrunghiulară, de 19,4 cm înălțime, 15,2 cm lățime, sus, 15,6 cm lățime, jos, și de 3,2 cm grosime.

El a fost găsit în 1943, de Iancu Ionașcu în Mangalia, cu ocazia unor săpături incidentale făcute în centrul orașului și donat Muzeului național de antichități din București.

Marginile plăcii sunt destul de bine păstrate, iar partea din spate, este numai sumar lucrată. În câmpul adâncit care are un cadru, sus, de 1,1 cm lățime, la dreapta de 1,2 cm și la stânga de 1,1 cm, jos de 3 cm lățime, se vede un relief de până la 0,7 cm înălțime, care, alocurea, trece peste limitele unui baso-relief.

Spatele fiind numai sumar cioplit, este clar că placa cu relief era destinată să fie atârnată de perete, sau, mai degrabă, fixată într-o fîridă într'un sanctuar.

Placa de marmoră cu relief ne arată, în relief, un călăreț galopând cu calul în spre dreapta. Cu

fața drept înainte, călărețul, tânăr și imberb, ține și agită cu mâna sa dreaptă, ridicată în sus în unghiu obtuz, o lance, pe care o putem urmări până pe partea de jos a toracelui.

Pentru a mânui mai bine lancea, călărețul face, cu partea superioară a corpului, o mișcare de 90° spre dreapta. Nu vedem nicio urmă de scut, pe care-l găsim în multe reliefuri similare.

Obrazul rotund este înconjurat de părul bogat și buclat, care acoperă și urechile. Părul este pieptănat în ondulații largi și bine marcate. Buclele ni se prezintă ca elevațiuni, mai mult sau mai puțin ovale, aranjate într'un singur rând.

Trăsăturile feței sunt șterse. În locul ochilor se văd două mici adâncituri. Nasul și gura, deabia perceptibile.

Călărețul, care de altfel are îmbrăcămintea sa obișnuită, compusă dintr'un hiton scurt și strâns de corp și dintr'o hlamidă, poartă în relieful nostru, fără îndoială, o hlamidă, pe care o vedem adusă în falduri, pe partea anterioară, sub gât — probabil și pe urma mișcării la dreapta și a manevrării cu lancea — și apoi de-a-lungul spatelui și pe partea posterioară a calului și fluturând în partea dinapoi, unde hlamida, fără falduri, este în parte acoperită de mâna ridicată a călărețului.

În ce privește hitonul, haina obișnuită a călărețului, noi nu-i putem desluși conturile.

Reliefurile publicate de Kazarow, l. c., vol. cu tab. XLIII, nr. 253 (vol. cu text, p. 96, nr. 487) și LIX, nr. 349 (p. 126, nr. 706), se apropie, în ce privește desemnarea hitonului, de relieful nostru. Și zeul-călăreț de pe relieful Kazarow, l. c., vol. cu tab. LXV, nr. 386 (vol. cu text, p. 137, nr. 769), se pare a nu avea un hiton, ci numai mantaua care flutură în vânt la spatele călărețului și care se vede cu falduri îngrămadite și ridicate, înainte, pe partea de sus a pieptului.

¹ M. Mircev publică un fragment al cavalerului trac din Varna în *Anuarul Muzeului național arheologic bulgar*, vol. VII, 1942, p. 244, fig. 162; în același *Anuar*, p. 55—58, cu figurile 27, 29, 30, 31, 32 și 33, D. Detschew aduce 6 monumente ale cavalerului trac din diferite localități.

În vreme ce în reliefurile Kazarow, l. c., vol. cu tab. LIX nr. 348 și 351 (vol. cu text, p. 127, nr. 705 și 708), deabia că se pot desluși conturile hitonului scurt — hlamida flutură la spate sau se vede spânzurând pe spate — zeul călăreț al reliefului Kazarow, l. c., vol. cu tab. LIX, nr. 352 (vol. cu text, p. 127—8, nr. 710), dar mai ales cel al reliefului Kazarow, l. c., LXVII, nr. 397 (vol. cu text, p. 141—42, nr. 803), s'ar părea a fi în completă nuditate, dacă hitonul și hlamida nu erau indicate prin colori, azi dispărute fără urme. Or

Fig. 1. — Mangalia. Cavalerul trac. Fotocopie

noi avem indicii că reliefurile, sumar executate, erau completate prin diferite colori ¹.

Complet gol este și călărețul în relieful publicat de H. Škorpil în Arch. epigr. Mitteilungen, XVII, p. 219—20, nr. 123.

Cu coapsă și pulpă puternică, călărețul reliefului nostru callatian, atinge cu vârful piciorului drept, îmbrăcat în încălțăminte de vânătoare destul de înalte, corpul unuia dintre cele două animale, în luptă unul împotriva celuilalt, lângă și sub corpul calului.

Calul, cu forme pline, mai ales la piept și crupă, este în mers galop. Capul, ridicat în sus, are coama

îngrijită, care ni se prezintă schematic ca niște mărgelile ovale, înșirate de-a-lungul grumazului calului.

Stilizarea aceasta contrastează cu felul cum ni se prezintă frizura călărețului și coama calului din relieful Kazarow, l. c., vol. cu tab. XXVIII, nr. 164 (vol. cu text, p. 67, nr. 305).

În frunte, calul este împodobit cu un smoc de formă sferică, cum îl vedem și în alte reliefuri similare, ca de pildă în cele publicate de Kazarow, l. c., vol. cu tab. LX, nr. 356 (vol. cu text, p. 128, nr. 714), LXI, nr. 362 (p. 130, nr. 722) și altele.

Frânele plastic arătate, se îngroașe în partea spre gura calului și spre zăbale, pe care nu le vedem indicate. Frânele le ține călărețul cu mâna stângă, fără ca artistul să ne fi arătat cum le ține. Frânele se termină brusc pe coama calului.

Nu am putea să precizăm ce formă are șeaua sau dacă în locul ei avem o piele de panteră, leu sau de alt animal, cum ni-o arată reliefuri similare.

Coadă stufoasă a calului are o postură care trădează sânge aprins și vigoare.

La copită nu se accentuează prea mult coroana și chișița. Calul galopând, ridică piciorul drept înainte, în unghi obtuz și acoperă, cu acest picior, o parte a arborelui, care se găsește la marginea dreaptă a reliefului. Arborele este acolo întrerupt, ca și mai sus, unde îl atinge botul calului.

Se pune întrebarea dacă calul nu-și reazimă piciorul ridicat pe un altar. Alături de un arbore neramificat, cu un șarpe pe el, vedem un altar în relieful Kazarow, l. c., vol. cu tab. XXVIII, nr. 165 (vol. cu text, p. 67, nr. 306), pe care calul nu putea să-și așeze piciorul din cauza flăcărei înalte, care arde pe acest altar. În relieful nostru nu este arătat decât arborele, care este neramificat și fără coroană de frunze. Pe el se încolățește, ca și în atâtea alte reliefuri similare ¹, un șarpe, al cărui cap se ridică, la capătul arborelui, în sus, cum îl vedem în relieful publicat la Kazarow, l. c., vol. cu tab. XXX, nr. 176 (vol. cu text, p. 69—70, nr. 320).

În reliefurile zeului-călăreț vedem, adeseori, calul răzimându-și piciorul drept sau stâng pe un altar în formă de simplu butuc sau în formă rotundă ², sau patrunghiulară, cu sau fără profil, și alături de altar vedem un arbore cu un șarpe.

¹ Vezi d. p. Kazarow, l. c., vol. cu tab. LIX, nr. 352 (vol. cu text p. 127—8, nr. 710).

² Vezi Kazarow, l. c. VIII, nr. 45 (p. 35, nr. 110); XI, nr. 61 (p. 40, nr. 143); XXIII, nr. 135 și 137 (p. 56, nr. 247 și p. 58, nr. 254); LVIII, nr. 341 (p. 124, nr. 676); LIX, nr. 349 (p. 127, nr. 706); LXVII, nr. 398 (p. 142, nr. 805); LXXIV, nr. 443 (p. 156, nr. 903); LXXX, nr. 477 (p. 168, nr. 987); LXXXIV, nr. 499 (p. 175, nr. 1026); LXXXIX, nr. 528.

¹ Kazarow, Pauly-Wissowa, RE, Suppl. III, 1918, col. 1133.

S'ar putea obiecta că în relieful nostru piciorul dinainte drept al calului este așezat pe un altar mic și că arborele cu șarpele s'ar putea interpreta apărând mai în fund. Nu avem decât să repetăm răspunsul de mai sus.

În orice caz se poate constata neiscușința artistului, care nesocotind spațiul și dimensiunile, s'a dovedit un mai rău interpret al legilor perspectivei decât artistul reliefului publicat de Kazarow, *l. c.*, vol. cu tab. XXX, nr. 176 (vol. cu text, p. 69—70, nr. 320).

Artistul reliefului nostru a trecut cu copia aceasta după un model, fără îndoială, bun, ceea ce dovedește figura calului și mișcarea calului, peste lărgimea disponibilă a acestei plăci de marmoră și s'a încurcat în partea dreaptă, la capătul plăcii.

Lângă sau sub cal mai vedem ceva: scena pe care artistul vroia să ne-o reprezinte sub corpul calului, era lupta între două animale. Relieful este atât de ros și imprecis, încât nu este ușor de a stabili cu siguranță speța animalelor: Leul ni se trădează totuși prin capul său puternic și prin coama sumar arătată, care înconjoară grumazul animalului.

De altfel trupul leului apare aproape numai schițat. Se desemnează sumar partea dindărăt cu piciorul dinapoi drept.

Leul este plecat pe picioarele dinainte, ca să poată ține mai bine prada sa și ca să se poată înfige mai tare cu colții săi în ea. Picioarele dinainte ale leului nu sunt distincte și formează un tot cu trupul și cu picioarele dinapoi ale animalului culcat la pământ și doborât.

Acest animal de abia conturat, face o ultimă efortare să scape din ghiarele și gura leului, ridicând capul și sucindu-și grumazul său lung.

Capul acestui animal, în luptă pe vieață sau pe moarte, este sumar arătat. De abia i se pot distinge ochii, urechile și botul lung.

După forma grumazului am bănuî că avem de a vedea în acest animal o căprioară, pe care o găsim în numeroase exemplare similare ale zeului-călăreț trac, în luptă, doborât sau sfâșiat de un leu sau câine.

Intr'o pozițiune asemuitoare, cu capul ridicat în sus, vedem căprioara din relieful zeului-călăreț trac la Kazarow, *l. c.*, vol. cu tab. LXXXV, nr. 505 (vol. cu text, p. 176, nr. 1032). În acest relief, după interpretarea dată de Kazarow, căprioara își întoarce capul, surprinsă și de frică.

Reliefuri ale zeului călăreț trac cu leul, care urmărește o căprioară, nu sunt tocmai numeroase. În locul leului găsim mai des un câine.

După Kazarow, *l. c.*, vol. cu tab. LXIII, nr. 376 (vol. cu text, p. 133—4, nr. 748), în relieful respectiv, este o căprioară urmărită de un câine cu sgardă. Corpul acestei căprioare este prea stilizat,

ca să ne putem da noi părerea. Apoi nu știm dacă și animalul cu capul stricat, de pe relieful Kazarow, *l. c.*, vol. cu tab. LXV, nr. 386 (vol. cu text, p. 137, nr. 769), animalul atacat de un câine cu sgardă, este într'adevăr o căprioară.

Asocierea leului și a căprioarei este, în reliefurile zeului călăreț trac, mai rară decât combinarea câinelui și a mistrețului urmărit sau mușcat de câine, după cum ne arată monumentele numeroase similare din Bulgaria, adunate de Kazarow în lucrarea arătată mai sus.

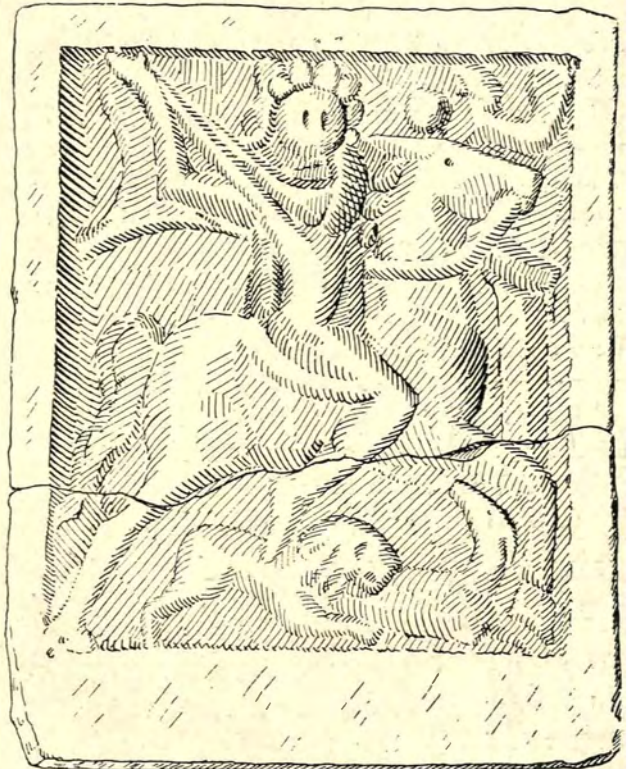

Fig. 2. — Mangalia. Cavalerul trac.

Desen de d-l P. Polonic

În vreme ce cultul zeului cavaler este foarte răspândit în regiunea Dunării-de-Jos, în Tracia, Pannonia și în cele două Moesii, în Dacia inferioară nu erau cunoscute, după cum rezultă din nota nr. 1 a d-lui I. Nestor, dela articolul publicat de lt-comandor av. Vendelin I., în *Revista de preistorie și antichități naționale*, anul II—IV, Iulie 1940, p. 105 și 106, decât cinci plăci cu imaginea « cavalerului trac ».

Din Scythia Minor, unde, în Tomis, adorarea cavalerului trac este de mult confirmată, dacă nu prin descoperiri de sanctuare, totuși prin numeroase reliefuri votive, vine, după relieful publicat de d-ra Maria Goleșcu¹ și după cel publicat de D. Tudor²,

¹ *Cronica numismatică și arheologică* anul X, nr. 95, București, Ianuarie-Februarie 1934, pp. 7 și urm. cu tabl. I, fig. 1.

² *Cronică numism. și arh. an. XI*, nr., 101, București, Ianuarie-Martie 1935, p. 109 și urm.

care ne dau o bibliografie bogată și ne informează cu privire la problema cavalerului sau eroului trac, acest monument al nostru, la care constatăm o vădită artă rudimentară provincială. Exemplarul nostru ni se prezintă ca un lucru de duzină, de o executare simplă, primitivă a unui subiect cum nu se poate mai bine cunoscut și răspândit în teritoriile locuite de Traci și mai ales în regiunea Dunării-de-Jos.

Relieful nostru vine să mărească numărul monumentelor cu reprezentarea cavalerului-zeu în galop spre dreapta, cu lancea ridicată și cu leul cu prada sa sub cal. Acest relief aparține grupului monumentelor, care, după Kazarow ¹, este de tip B.

Relieful nostru se ține, ca datare cronologică, nu departe de cele două reliefuri publicate de D. Tudor, « *Zum Kult des thrakischen Reiters in der Dacia Inferior*, în revista « *Germania* », an. 22, Oct. 1938, fasc. 4, p. 245 și urm.

Motivul zeului-cavaler, « cunoscut sub numele inexact de eroul trac și care e de fapt tot atât de mult elenic și iranian ca și daco-tracic ² » și icono-

grafia acestui zeu-cavaler, care cu sulita ridicată calcă în picioare animalul sălbatec, au pregătit terenul pentru sfinții cavaleri creștini veniți din Egipt ¹, pentru Sf. Gheorghe sau Sf. Dumitru, care doboară tot cu sulită, balaurul într'aripat și au ajuns să fie foarte populari în regiunile îmbibate de cultul zeului-cavaler. La Svani este aswat (= Sabazios), care stă aproape de Sf. Gheorghe. Acesta era, după Dumont-Homolle, *Melanges* 219 ², și în Tracia, ca o transformare creștină a eroului trac, foarte popular.

Și să nu uităm că, în ruinele străvechiului castel din Alep, mormântul lui Sf. Gheorghe, care a ucis balaurul, servește drept altar atât pentru musulmani, cât și pentru creștini, și mormântul lui Sf. Gheorghe este, după cât știm, singurul mormânt al unui sfânt creștin, care este considerat, în același timp, mormânt sfânt musulman.

Prof. TEOFIL SAUCIUC-SĂVEANU

I-ère partie, XV—XVI siècle, Moscova, 1938, p. 84 și 87, nr. 12, 51 și 52.

¹ Vezi studiul interesant al d-rei Maria Golescu, *Eroul trac sau eroul Dioscur?* Cu prilejul unui relief inedit. *Cronica numismatică și arheologică*, X, nr. 95, București, 1934, p. 14.

² Citat după Kazarow, RE, Suppl. III, 1147—8.

R É S U M É

UN BAS-RELIEF DE MARBRE DU DIEU À CHEVAL PROVENANT DE MANGALIA (ANCIEN CALLATIS)

Une plaque de marbre blanc, de forme quadrangulaire, de 19,4 cm. de hauteur, de 15,2 cm. de largeur et 3,2 d'épaisseur trouvée à Mangalia, présente en relief un cavalier se dirigeant au galop vers la droite. Le cavalier, à la face ronde, aux traits effacés et aux boucles de cheveux ordonnées, porte une chlamyde ordinaire et agite de la main droite une lance.

Son cheval, aux formes pleines et à la crinière soignée, se dirige vers un arbre sans branchages et dépouillé de feuillage qui se trouve à l'extrémité droite du bas-relief.

Un serpent, la tête dressée vers le haut, est enroulé autour de l'arbre.

Tout près, sous le cheval, nous voyons probablement un lion qui tient dans ses griffes ce qui paraît être une chèvre.

Ce bas-relief appartient au groupe des monuments du cavalier ou du héros de Thrace qui, d'après Kazarow, RE, Supl. III, 1137, est du type B.

Du point de vue chronologique, il est à rapprocher des deux bas-reliefs de D. Tudor, *Germania*, XXII, 1938, pag. 245 et suiv.

Le motif et l'iconographie du dieu à cheval ont préparé le terrain aux Saints chevaliers chrétiens et tout particulièrement à St. Georges, très populaire en Thrace et dont le tombeau à Alepo est également considéré des musulmans comme un lieu saint.